

DOI: 10.32347/2076-815X.2024.85.277-285

УДК 72.01

к. арх., доцент **Криворучко О.Ю.**,
ola_kryvoruchko@ukr.net, ORCID: 0000-0001-7643-4225,
НУ “Львівська політехніка”

МЕТОДИ ТА ЗАСОБИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГРОМАДСЬКИХ ПРОСТОРІВ

Розглядаються методи досліджень громадських просторів на предмет їх ефективності використання, якості, доступності та інклюзивності, просторово-планувальних та композиційних характеристик. Основна увага фокусується на якості громадського простору та характеристиках, що її забезпечують, також окремо розглянуто зелені громадські простори.

Ключові слова: громадський простір; міський простір; місто; міська структура; просторове проектування; урбанізм; урбаністичні дослідження; методи дослідження.

Постановка проблеми. Актуальність та новизна

Хоча поняття громадського простору ми отримали ще від давньогрецьких полісів - агора та давньоримських міст - форум, дослідження громадських просторів як окремого об'єкту зацікавлення архітекторів сягають кін. XIX ст. і значно розвинулися у 60-х рр. XX століття. Пізніше трактування громадського простору та вимоги щодо нього були уточнені із прийняттям Лейпцизької хартії (2007) і Нової Лейпцизької хартії (2022). Щодо громадських просторів застосувалися такі вимоги, як енергоефективність (врахування зміни клімату), партисипація і залучення, доступ і доступність. Проте поняття громадський простір є еволюціонуючим і розвивається відповідно до змін у суспільній думці, тому і методи дослідження громадських просторів є постійно змінними і потребують ревізії.

Аналіз досліджень і публікацій

Основи урбаністичних досліджень громадських просторів заклали у своїх працях К. Зітте (K. Zitte) [22], К. Лінч (K. Lynch) [18], Дж. Джейкобс (J. Jacobs) [12], К. Александра (C. Alexander) [11], основними дослідженнями щодо методів аналізу просторових об'єктів є праці К. Маркус (C. Marcus) і К. Френсіс (C. Francis) [19], Я. Гейл (J. Gehl) і Б. Сварпе (B. Svarre) [14], Б. Гіллієр (B. Hillier), J. Hanson [13], Ч. Монтгомері (Ch. Monthermeri) [20], Ф. Тібальдс (F. Tibbalds) [23]. Р. Крієр (R. Krier) [16, 17], В. Вайт (W. Whyte) [25]. В українських дослідженнях більше звертається увага на тему доступності та інклюзивності громадських просторів [3], також вивченням громадських просторів займалися такі дослідники: О. Олійник [7], Н. Міхно [5], Н. Соснова

[9], І. Тищенко [10], М. Грищенко [2], Вадімов В.М. [1], факторами дослідження ефективності публічного простору - Лукін С.Ю. [4].

Виклад матеріалу

Коли ми стикаємося з громадськими просторами в урбаністичному дослідженні, то аналізуємо їх на предмет *чотирьох базових груп характеристик*. З одного боку, ми здійснюємо їх аналіз за характеристиками, що дають уявлення про *функціонування простору*: функціональне призначення; характер використання; тип власності чи приналежності; доступність і безбар'єрність; функції та активності що відбуваються у громадському просторі; структура користувачів; інтенсивність використання; способи пересування у громадському просторі в різний час доби, сезонність використання; проблеми у функціонуванні та використанні громадського простору; потенціали щодо покращення функціональних характеристик простору і його атрактивності як наслідок.

З іншого боку, досліджуючи громадський простір, фокусуємо увагу на групі характеристик, що стосуються *планувальних, об'ємних та просторових особливостей побудови*, а саме: типології; композиційній побудові; плануванні; геометрії; просторових характеристиках; особливостях сприйняття просторових характеристик. Основи композиційного аналізу були закладені *Камілло Зітте (Camillo Sitte)*, викладені у книзі "Художні основи містобудування" (букв. Містопланування згідно з художніми принципами, в оригіналі - *Der Städtebau nach seinen künstlerischen Grundsätzen*), 1889 р. [22]. К. Зітте запровадив таку типологію міських відкритих просторів: площа при сакральній будівлі (Domplatz), замкова площа (Schlossplatz), ринкова площа (Mercato/Marktplatz) і паркувальна площа (Wagenstandplatz/Parkplatz) на той час революційна типологія, що включала транспортні засоби, що тільки почали впливати на розвиток міст. Також К. Зітте запропонував свою морфологію простору, що згодом стала класикою композиційного аналізу (простір вузький/широкий, прямокутний/круглий/ін.). [22].

Третій шар дослідження громадських просторів охоплює *аналіз елементів громадських просторів*: 1) площинні елементи: райони, території, площини, 2) лінійні елементи направляючі: шляхи, зв'язки, осі, напрямки руху, напрямки візуального сприйняття, відкриття виглядів; 3) точкові елементи: вузли, акценти, точки перетину; 4) точкові елементи більшого значення: лендмарки, домінанти, просторові орієнтири; 5) лінійні елементи що обмежують: краї, межі, кордони, фізичні, візуальні та психологічні бар'єри.

Даний шар аналізу сформовано на основі праці *Кевіна Лінча "The Image of the City" / «Образ міста» (1960.) [18]*, в якій автор відобразив результати п'ятирічного дослідження того, як спостерігачі сприймають інформацію про

місто. На прикладі трьох американських міст (Бостон, Джерсі-Сіті та Лос-Анджелес) К. Лінч дослідив, що користувачі розуміють своє оточення послідовним і передбачуваним способом, формуючи *ментальні карти з п'яти елементів*. [18]. К. Лінч також ввів важливі для аналізу простору терміни «зображуваність» (imageability¹) і «знайомість» (wayfinding²). [18]

Четвертий шар дослідження громадських просторів фокусується на *якості громадського простору*. У 1967 році французький соціолог і філософ *Анрі Лефевр* написав працю *Le Droit à la ville*, яка була пропозицією нового мислення про місто, урбанізм, міські стратегії і практики соціального забезпечення. Пізніше проблему «права на місто» було докладно висвітлено у книзі «Повстання міст» *Девіда Гарві*. Автор інтерпретує «право на місто» як «право на зміни і винайдення міста заново таким, яким ми його хочемо.[8] Ця концепція разом із «Лейпцизькою хартією», а пізніше «Новою Лейпцизькою хартією – перетворююча сила міст для спільного блага» [6], справили значний вплив на трактування громадських просторів у місті, зокрема теза про три виміри європейських міст: справедливе місто, зелене місто, продуктивне місто. “Вимір справедливе місто передбачає рівні можливості і екологічну справедливість для всіх, незалежно від статі, соціально-економічного статусу, віку, походження, не оминаючи нікого. Справделиве місто надає кожному можливість інтегруватися в суспільство. Створення якісного міського середовища для всіх включає в себе вільний доступ до зелених і рекреаційних зон.” [6].

Шар дослідження, що фокусується на *якості громадського простору*, також базується на критеріях, сформованих Я. Гейлом (Project for Public Spaces) [21]. Процес, що започаткував Project for Public Spaces називається Placemaking, в перекладі з англ. буквально значить розвиток або побудова місць і стосується створення нових або реконструкції існуючих громадських просторів (місць перебування людей), проте це не нова ідея. Хоча Project for Public Spaces почав постійно використовувати термін «placemaking» у середині 1990-х років для опису цього підходу, деякі думки, що стояли за Placemaking, набули популярності в 1960-х роках, коли їхні наставники, як-от Джейн Джейкобс і Вільям Х. Вайт, представили новаторські ідеї щодо проектування міст для людей, а не лише автомобілів і торгових центрів. Їхня робота зосереджена на соціальній та культурній важливості жвавих районів і привабливих громадських місць: Дж. Джейкобс заохочувала звичайних громадян володіти

¹ Imageability у пер. з англ. - зображуваність – це міра того, наскільки легко фізичний об'єкт, слово чи середовище викликають чіткий уявний образ у свідомості будь-якої людини, яка їх спостерігає. Використовується в архітектурі та містобудуванні, у психолінгвістиці. [15]

² Wayfinding у пер. з англ. - пошук шляхів охоплює всі способи, за допомогою яких люди орієнтуються у фізичному просторі та здійснюють навігацію з місця на місце. [24]

вулицями через тепер уже відому ідею «очі на вулиці», а В.Х. Вайт окреслив ключові елементи для створення яскравого соціального життя в громадських місцях. [25].

Отже, якісні громадські простори зазвичай такі *чотири якості*: вони доступні; люди там займаються діяльністю; простір комфортний і має гарний імідж/вигляд; і, нарешті, це місце для спілкування: місце, де люди зустрічаються один з одним. І в більшому розширенні *ознаками успішного громадського простору є*:

- Орієнтований на людину як індивіда. Як тільки у громадському просторі починає переважати персональний транспорт, тоді дуже важко відстояти межі пішохода – основного користувача простором;
- Створює умови до використання простору різними соціальними групами, не розділяючи їх вираженими фізичними бар'єрами (парканами, огорожами);
- Глобальні зміни клімату диктують свої умови – громадські простори повинні бути комфортними в спекотні дні й не перетворюватися на розпечені площі.
- Особиста безпека кожного має не конфліктувати з доступом до простору найрізноманітніших груп людей. Ідеальний громадський простір – де всі разом, але ніхто не заважає одне одному.
- Безпечний, дружній до вразливих груп населення – літніх людей, осіб із дітьми;
- Зважений у фінансових витратах і включає у себе економічно ефективні в експлуатації архітектурні рішення;
- Використовує власні локальні особливості і не копіює типові рішення [21].

Що ми розуміємо під критерієм *доступ і доступність*? Про доступність місця можемо судити за його зв'язком із оточенням, як візуальним, так і фізичним. До успішного публічного простору легко потрапити та пройти; його видно як здалеку, так і зблизька. Краї простору також важливі: наприклад, ряд магазинів уздовж вулиці цікавіший і загалом безпечніший для проходження, ніж глуха стіна чи порожня ділянка. Доступні місця зручні для громадського транспорту. Такий простір також є інклюзивним і безбар'єрним, забезпечує безперешкодний доступ людей з особливими потребами. Доступ це перш за все включеність усіх прошарків людей до числа користувачів простору, без виключень за віковою, гендерною, національною чи іншою ознакою.

Критерій *комфорт і вигляд/образ* говорить нам про те, чи простір є гарним, з позитивним іміджем, зрештою - успішним. Комфорт включає уявлення про безпеку, чистоту та наявність місць для сидіння - тут і про

важливість надання людям вибору сидіти там, де вони хочуть.

Наступним критерієм є *використання та діяльність*, тобто активності, що тут відбуваються. Діяльність є основною причиною, чому люди відвідують громадські простори і чому вони продовжують в них повертатися. Активності також роблять місце особливим або унікальним. Коли в якомусь місці немає чим зайнятися, воно буде порожнім і невикористаним — вірна ознака того, що потрібно щось змінити. У добре збалансованому просторі активності відбуваються впродовж цілого дня і всіх сезонів, також вони залучають однаковою мірою чоловіків і жінок, людей різного віку, самотніх людей та відвідувачів у групах. Активності повинні давати вибір чим займатися (можливість побути наодинці чи поспілкуватися), а також залучати різні типи користувачів.

Четвертий критерій: *соціальність / товарицькість / комунікабельність*. Цієї якості важко досягти для місця, але як тільки вона досягнута, вона стає безпрограшною рисою. Коли люди бачать друзів, зустрічаються та вітають своїх сусідів і відчувають себе комфортно, спілкуючись із незнайомими людьми, вони, як правило, відчувають сильніше відчуття місця або прив'язаності до своєї громади – і до місця, яке сприяє таким типам соціальної діяльності. Питання, що пропонує PPS для перевірки громадського простору на його соціальність: Чи це те місце, де ви хотіли б зустрітися з друзями? Чи інші люди зустрічаються тут з друзями? Чи є тут люди в групах? Чи вони розмовляють між собою? Чи здається, що люди знають один одного в обличчя чи на ім'я? Чи приводять люди своїх друзів або родичів подивитися на це місце чи з гордістю вказують на одну з його особливостей? Люди посміхаються? Чи дивляться люди один на одного зоровим контактом? Чи люди користуються цим місцем регулярно та за бажанням? Чи поєднання віку та етнічних груп загалом відображає суспільство в цілому? Чи люди схильні збирати сміття, коли бачать його? [21]

Як бачимо з цього переліку питань, перевірка місця на його соціальність не є таким простим питанням і потребує більш тривалого спостереження в різний час доби і року.

Для аналізу громадських просторів, використовуємо наступні *інструменти дослідження*: дослідницькі прогулянки, ментальні карти, мапінг, опитування стейкхолдерів та користувачів, інтерв'ювання, обговорення та консультації, акупунктурні дослідження, дослідження якостей простору, SWOT аналіз, сценарії розвитку, стратегування, статистичні дані, портрет користувача.

Якщо досліджуваний громадський простір належить до *зелених просторів*, то застосовуємо наступну *типологію*: парки, сквери, алеї та вулиці,

внутрішньоквартальні подвір'я, прибудинкові зелені простори, присадибні ділянки, поля, вигони, луки, заболочені місцевості, лісосмуги, технічне озеленення, "хащі" (стихійно сформовані зелені простори, самосіви) та пустища. Також зелені простори можуть виконувати конкретні *функції міських громадських просторів*: дитячий майданчик, спортивна зона, літній майданчик громадського харчування, видовищна / культурна / розважальна функція (літні театри, амфітеатри, сцени під відкритим небом, виставкові простори під відкритим небом, ін.). Зелені простори за *формою та планувальною організацією* поділяються: точкове озеленення (одиначне дерево-солітер, невеликий сквер); лінійне озеленення (вуличне озеленення, алеї, променади, прибережні зони, смуги озеленення, зелені коридори); площинні об'єкти (галявини, луки, газони); об'ємні структури (парк, лісопарк, міський ліс).

Висновки:

Під час дослідження громадських просторів, здійснюємо аналіз на предмет чотирьох базових груп характеристик: 1) функціонування простору та характер його використання; 2) планувальні, об'ємні та просторові особливості побудови, що включають типологію і композиційний аналіз; 3) аналіз елементів громадських просторів; 4) якість громадського простору, що включає чотири базові підшари дослідження: доступність; комфорт і вигляд; використання та діяльність; соціальність. Крім того, щоб відповідати сучасним уявленням про якісний громадський простір, він має бути гуманним і людино-орієнтованим, інклюзивним щодо різних соціальних груп користувачів, екологічним і сталим, безпечним та індивідуалістським, неконфліктним, економічно ефективним, локальним і нетиповим.

Бібліографічний список

1. Вадімов ВМ. Особливості просторового планування в умовах інтегрованого розвитку міст в Україні. (Практичний коментар). Полтава: Дивосвіт, 2019. – 132 с.
2. Грищенко М. Публічний простір міста як об'єкт соціологічного дослідження. / Соціологія. 1(7)/2016. Доступ: <https://core.ac.uk/download/pdf/297935318.pdf>
3. Дослідження доступності міських просторів. Звіт в рамках розробки «Альбому безбар'єрних рішень». Доступ: <https://mtu.gov.ua/files/doslidzhennya-dostupnosti-miskyh-prostoriv.pdf>
4. Лукін С.Ю. Фактори дослідження ефективності публічного простору. / Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління. DOI <https://doi.org/10.32838/TNU-2663-6468/2020.4/11> Доступ: https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/4_2020/14.pdf
5. Міхно Н. Місто як культурний текст: особливості семантики та синтагматики міського простору. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора соціологічних наук Харків – 2020.
6. Нова Лейпцизька хартія. Доступ переклад: https://drive.google.com/file/d/1ez1hZfsPmHsjRV-PxH9SzRmQsc3m7O6B/view?fbclid=IwAR3_LayFhZsvdwcoH5LFhHv7lmoUmCZ_PaXFDevGB

- урqIklKmHzdAY5I4O4], Доступ оригінал:
https://city2030.org.ua/sites/default/files/documents/DL_LeipzigCharta.pdf
7. Олійник О. Просторовий синтаксис як інструмент дослідження структури та конфігурації громадського простору. Містобудування та територіальне планування, 76, 2021. 195–204. Доступ: <https://doi.org/10.32347/2076-815x.2021.76.195-204>
 8. Право на місто. Доступ: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Право_на_місто]
 9. Соснова Н.С. (2021). Теоретико-методологічні основи формування громадських просторів міст України [Автореферат дисертації доктора архітектури, Національний університет «Львівська політехніка»].
 10. Тищенко І. Міський публічний простір: підходи до визначення. Доступ: <https://core.ac.uk/download/pdf/149247452.pdf>
 11. Alexander C. Pattern Language: Towns, Buildings, Construction. New York: Oxford University Press, USA, 1977.
 12. Jacobs J. The death and life of great American cities. New-York: Random House, 1961.
 13. Hillier, B. and Hanson, J. The Social Logic of Space. Cambridge: Cambridge University Press. –1984.
 14. Gehl J., Svarre B. How to study Public Life. Washington: Island Press, 2013. https://doi.org/10.5822/978-1-61091-525-0_4
 15. Imageability. Доступ: <https://en.wikipedia.org/wiki/Imageability>
 16. Krier, R. Urban space. Academy edition. London. 1991.
 17. Krier R. Elements of the concept of urban space // Time-Saver Standards For Urban Design/ New York : McGraw-Hill, 2003
 18. Lynch, K. The image of the city. Cambridge Mass.: Technology Press, 1960.
 19. Marcus C., Francis C. People Places: Design Guidelines for Urban Open Space. New York: John Wiley & Sons, Sep 3, 1997 - Доступ: <https://bit.ly/3vxQInx>
 20. Monthermeri, Ch. Happy city. Transforming our lives through urban design. - New-York.: Farrar, Straus and Giroux, 2013.
 21. Project for Public Spaces. Доступ: <https://www.pps.org/product/placemaking-what-if-we-built-our-cities-around-places>
 22. Sitte C. The Art of Building Cities: City Building According to Its Artistic Fundamentals. 2013.
 23. Tibbalds F. Making People-Friendly Towns: improving the public environment in towns and cities. - London: Spon, 2001.
 24. Wayfinding. Доступ: <https://en.wikipedia.org/wiki/Wayfinding>
 25. Whyte W.H. The social life of small urban spaces. New York: Project for public space, 1980.

Ph.d., Associate Professor **Kryvoruchko Olha**,
Lviv Polytechnic University

METHODS AND TOOLS OF PUBLIC SPACES RESEARCH

The article considers the methods of public space research on the subject of their efficiency of use, quality, accessibility and inclusiveness, spatial planning and compositional characteristics. The main focus is on the quality of public space and quality characteristics. In the study of public spaces, we analyze four basic groups of characteristics: 1) the functioning of the space and the way it is used; 2) planning,

volumetric and spatial features of space, including typology and compositional analysis; 3) analysis of elements of public spaces; 4) the quality of public space, which includes four basic research sub-layers: accessibility; comfort and image; use and activity; sociability. In addition, in order to meet modern ideas about quality public space, it should be humane and people-oriented, inclusive for different social groups of users, ecological and sustainable, safe and individualistic, non-conflict, cost-effective, local and atypical.

Keywords: public space; urban space; city; urban structure; spatial design; urbanism; urban studies; research methods, tools.

REFERENCES

1. Vadimov V.M. Osoblyvosti prostorovoho planuvannia v umovakh integrovanoho rozvytku mist v Ukraini. (Praktychnyi komentar). Poltava: Dyvosvit, 2019. – 132 s. {in Ukrainian}
2. Hryshchenko M. Publichnyi prostir mista yak ob'ekt sotsiologichnoho doslidzhennia. / Sotsiologhiia. 1(7)/2016. Dostup: <https://core.ac.uk/download/pdf/297935318.pdf>. {in Ukrainian}
3. Doslidzhennia dostupnosti miskykh prostoriv. Zvit v ramkakh rozrobky «Albomu bezbarierykh rishen». Dostup: <https://mtu.gov.ua/files/doslidzhennya-dostupnosti-miskykh-prostoriv.pdf> {in Ukrainian}
4. Lukin S.Yu. Faktory doslidzhennia efektyvnosti publichnoho prostoru. / Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Serii: Derzhavne upravlinnia. DOI <https://doi.org/10.32838/TNU-2663-6468/2020.4/11> Dostup: https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/4_2020/14.pdf {in Ukrainian}
5. Mikhno N. Misto yak kulturnyi tekst: osoblyvosti semantyky ta syntahmatyky miskoho prostoru. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovoho stupenia doktora sotsiologichnykh nauk Kharkiv – 2020. {in Ukrainian}
6. Nova Leiptyszka khartiia. Dostup pereklad: https://drive.google.com/file/d/1ez1hZfsPmHsjRV-PxH9SzRmQsc3m7O6B/view?fbclid=IwAR3_LayFhZsvdwcoH5LFhHv7lmoUmCZ_PaXFDevqBypqIklKmhZdAY5I4O4], Dostup oryhinal: https://city2030.org.ua/sites/default/files/documents/DL_LeipzigCharta.pdf {in Ukrainian}
7. Oliinyk O. Prostorovi syntaksys yak instrument doslidzhennia struktury ta konfiguracyi hromadskoho prostoru. Mistobuduvannia ta terytorialne planuvannia, 76, 2021. 195–204. Dostup: <https://doi.org/10.32347/2076-815x.2021.76.195-204> {in Ukrainian}

8. Pravo na misto. Dostup: https://uk.wikipedia.org/wiki/Pravo_na_misto {in Ukrainian}
9. Sosnova, N.S. (2021). Teoretyko-metodolohichni osnovy formuvannia hromadskykh prostoriv mist Ukrainy [Avtoreferat dysertatsii doktora arkhitektury, Natsionalnyi universytet «Lvivska politekhnika»]. {in Ukrainian}
10. Tyshchenko I. Miskyi publichnyi prostir: pidkhody do vyznachennia. Dostup: <https://core.ac.uk/download/pdf/149247452.pdf> {in Ukrainian}
11. Alexander C. Pattern Language: Towns, Buildings, Construction. New York: Oxford University Press, USA, 1977. {in English}
12. Jacobs J. The death and life of great American cities. New-York: Random House, 1961. {in English}
13. Hillier, B. and Hanson, J. The Social Logic of Space. Cambridge: Cambridge University Press. –1984. {in English}
14. Gehl J., Svarre B. How to study Public Life. Washington: Island Press, 2013. https://doi.org/10.5822/978-1-61091-525-0_4 {in English}
15. Imageability. Dostup: <https://en.wikipedia.org/wiki/Imageability> {in English}
16. Krier, R. Urban space. Academy edition. London. 1991. {in English}
17. Krier R. Elements of the concept of urban space // Time-Saver Standards For Urban Design/ New York : McGraw-Hill, 2003 {in English}
18. Linch, K. The image of the city. Cambridge Mass.: Technology Press, 1960. {in English}
19. Marcus S., Francis S. People Places: Design Guidelines for Urban Open Space. New York: John Wiley & Sons, Sep 3, 1997 - Dostup: <https://bit.ly/3vxQInx> {in English}
20. Monthomeri, Ch. Happy city. Transforming our lives through urban design. - New-York.: Farrar, Straus and Giroux, 2013. {in English}
21. Project for Public Spaces. Dostup: <https://www.pps.org/product/placemaking-what-if-we-built-our-cities-around-places> {in English}
22. Sitte C. The Art of Building Cities: City Building According to Its Artistic Fundamentals. 2013. {in English}
23. Tibbalds F. Making People-Friendly Towns: improving the public environment in towns and cities. - London: Spon, 2001. {in English}
24. Wayfinding. Dostup: <https://en.wikipedia.org/wiki/Wayfinding> {in English}
25. Whyte W.H. The social life of small urban spaces. New York: Project for public space, 1980. {in English}